

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1994 metai

VILNIUS 1995

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1994

VILNIUS 1995

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1994

VILNIUS 1995

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija
Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:
2001 Vilnius, Kražių g. 5

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISBN 9986-02-162-6

© Lietuvos istorijos institutas, 1995

REGINA LAUKAITYTĖ

LIETUVOS KATALIKŲ DVASININKIJA PER 1905–1906 METŲ REVOLIUCIJĄ

Įvadas

Per 1905–1906 m. revoliuciją Lietuvoje įvyko daug permainų, gerokai palengvinusių tautos gyvenimą. Permainos pareikalavo aukų, kovos, pavojingų nepaklusnumo Rusijos valdžiai akcijų. Natūralu, kad ne visi visuomenės sluoksniai atsiritusią iš Rusijos revoliucijos bangą sutiko vienodai, tuo labiau, kad atokvėpis dėl caro valdžios silpnumo prasidėjo ne iš karto ir truko nelabai ilgai. Revoliucija, žinoma, buvo radikaliųjų politinių jėgų stichija: kraštą audrino socialdemokratų, demokratų atsišaukimai ir agitatoriai. Lietuvos žmonės joje dalyvavo kaip įvairiausių gandų įjaudrinta minia, svyruojanti tarp Bažnyčios autoriteto, valdžios (juodašimčių, kazokų) baimės ir vadinamųjų cicilikų kvietimo į kovą dėl šviesesnio gyvenimo. Katalikų bažnyčios, dvasininkijos vaidmuo per tų metų įvykius kelia nepaprastą susidomėjimą – valdžia, žinodama didžiulę jos įtaką Lietuvos gyventojams, siekė, kad Bažnyčia būtų moralinis tramdytojas. Dėl tokio vaidmens pastaroji neišvengiamai turėjo susidurti su tautiniais revoliucijos siekiais. Ar to susidūrimo buvo išvengta? Kokias pozicijas užėmė oficialioji dvasinė valdžia? Ar jai pavyko suvaldyti parapijų kunigus, kurių akivaizdoje buvo keičiamos žemiausios valdžios grandys?

Istoriografija 1905–1906 m. revoliuciją sieja beveik tik su Lietuvos socialdemokratų partija (toliau – LSDP); vyrauja liberalių¹ ir marksistinių² pažiūrų istorikų darbai. Išspausdinta taip pat nemaža revoliucijos veikėjų atsiminimų³. Dažniausiai dvasininkija juose vertinama neigiamai, jos nepritarimas revoliucijai be jokių išlygų vadinamas vergišku, pabrėžiami jau chrestomatiniiais tapę faktai: Seinų vyskupijos administratoriaus prelato Juozapo Antanavičiaus aplinkraštis, smerkiantis revoliuciją ir raginantis jos kurstytojus įduoti žandarams, kun. Juozapo Laukaičio kalba Rusijos Valstybės Dūmos posėdyje – jis patikino, kad Lietuvoje kunigai 1905 m. padėjo slopinti „kramolą“, ir panašūs. Katalikų

autoriai užima gynybines pozicijas – turiu omenyje keletą recenzijų, kuriose stengiamasi atremti kaltinimus dvasininkijai⁴. Jose ir kunigų atsiminimuose apie 1905–1906 m. išryškėjo keletas ginčijamų klausimų. Pažymima, kad dvasininkija kovojo ne su sąjūdžiu apskritai, o tik su negatyviais revoliucijos reiškinais, pavyzdžiui, plėšimais ekspropriacijos dingstimi⁵. Taip pat stengiamasi pabrėžti kunigų veiklą Didžiajame Vilniaus Seime, kuriame jie parėmė revoliuciją, visi balsavo už Seimo nutarimus ir prisidėjo prie jų įgyvendinimo; už tai daugelis kunigų nukentėjo⁶. Mykolo Krupavičiaus nuomone, tuo metu besikurianti Lietuvių krikščionių demokratų partija (toliau – LKDP) Rusijos valdžiai buvo pavojingiausia, todėl buvo ypač sekama⁷. Su šiuo teiginiu polemizavo Arvydas Gaidys, neaptikęs archyvuose to laikotarpio LKDP veiklos dokumentų⁸. Egidijus Motieka specialioje studijoje irgi pažymėjo nedidelę krikščionių demokratų įtaką Didžiajam Vilniaus Seimui; ją lėmė menka jų organizacija. Jis padarė išvadą, kad dvasininkija iš esmės negalėjo kontroliuoti valstietijos tautinio revoliucinio judėjimo, kuriame dalyvavo tik vienas kitas kunigas⁹.

Pr. Pauliukonis, recenzuodamas Kipro Bielinio ir Kazimiero Griniaus atsiminimų knygas, teigia, kad vyskupų įspėjamieji aplinkraščiai bei kunigų pamokslai sulaukė Lietuvos gyventojus nuo ginkluoto dvarų užpuldinėjimo, ypač paplitusio Kurše¹⁰. Tačiau Antano Tylos bei E. Motiekos tyrinėjimai rodo, kad Lietuvoje nebuvo tokio didelio socialinio antagonizmo, kad ir kairieji (LSDP, Valstiečių sąjunga), ir Didysis Vilniaus Seimas ragino žmones nepuldinėti dvarų, nekirsti miškų. Svarbiausias judėjimo tikslas buvo pertvarkyti vietos valdžią¹¹.

Kairioji literatūra pažymi tam tikrą dvasininkijos pažiūrų revoliucijos metais kitimą: iki 1905 m. rudens kunigai dažnai agitavo prieš socialdemokratų, smerkė streikus, tų metų rudenį ir žiemą, ypač po Spalio 17 d. manifesto, pripažino revoliucijos laimėjimus, balsavo už Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimus, o prasidėjus carizmo kontrpuolimui – parėmė valdžią¹². Evoliucijos tendencijų pastebėjo ir A. Gaidys bei E. Motieka. A. Gaidys nurodė, kad kai kurie kunigai, 1905 m. pabaigos revoliucijos įvykių dalyviai, skelbėsi artimais socialistams; konfliktas tarp pastarųjų ir krikščionių demokratų išryškėjo 1906 m. pradžioje, kai dvasininkija ėmėsi ramaus kultūrinio darbo¹³. E. Motiekos nuomone, krikščionys demokratai revoliucijos metu radikalėjo: Didžiajame Vilniaus Seime jie parėmė visuotinę politinę streiką kaip kraštutinę kovos priemonę, bet prasidėjus represijoms, ėmė populiarinti Valstybės Dūmą¹⁴. Revoliucijos raida, žinoma, turėjo įtakos kunigų nuotaikoms, tautinis jos pobūdis daugelį jų skatino apsispręsti ir savo etnopolitinį apsisprendimą viešai paskelbti. Tačiau revoliucijos konjunktūra iš esmės nekeitė dvasininkijos politinių pozicijų. Kunigai niekada, net Didžiajame Vilniaus Seime, nenutraukė savo ideologinių priešininkų, ypač socialdemokratų ir liberalų, kritikos; beje, Seimo nutarimais dauguma jų nebuvo patenkinti. Vėlesnis socialinis ir kultūrinis dvasi-

ninkų darbas, pasitikėjimas Valstybės Dūma nebuvo koks nors politinis posūkis, nes net radikaliausi kunigai buvo linkę pirmenybę teikti legaliai veiklai.

Dvasininkijos, kaip ir kitų visuomenės sluoksnių, požiūris į revoliuciją nebuvo vienodas, tad istorijos darbuose ji skirstoma į keletą grupių: aukštutinis jos sluoksnis, vyskupai, revoliuciją sutikęs labai priešiška, išleidęs priešrevoliucinių ganytojiškų raštų, tuo tarpu artimesni liaudžiai jaunosios kartos kunigai patys dalyvavę revoliucijoje¹⁵. Aldona Gaigalaitė skiria ir trečią grupę – kunigus, kurie siuntė prašymus valdžios įstaigoms ir taip tikėjosi išgauti kai kurių reformų¹⁶. Toks dvasininkijos grupavimas yra pernelyg tiesmukiškas. Akivaizdu, kad vyskupų laikysena 1905–1906 m. labai skyrėsi. Pavyzdžiui, jei Seinų vyskupijos administratorius prelatas J. Antanavičius tiesiog demonstravo lojalumą caro valdžiai, tai akivaizdu, kad Vilniaus vyskupas Eduardas Ropp'as buvo nusiteikęs opoziciškai – jis ėmėsi ryžtingos politinės veiklos. Nevienodai revoliuciją sutiko ir kunigai – tautinio sąjūdžio veikėjai: vieni mitinguose agitavo vyti iš Lietuvos rusus valdininkus, kiti kvietė į ramų kultūrinį darbą.

Bažnyčia tarp pareigos ir revoliucijos

1905–1906 m. lietuviškose parapijose dirbo apie 800 kunigų, pavaldžių trijų vyskupijų kurijoms. Nors vidinė Katalikų bažnyčios subordinacija ir labai griežta, dvasininkai vieni nuo kitų skyrėsi dėl nevienodos kilmės ir tautinės savimonės, kitokių politinių požiūrių ir socialinės orientacijos. Vienas dalykas, be abejonės, vienijo visą Rusijos imperijos katalikų dvasininkiją – tai priešiškus carą valdžiai, varžančiai Bažnyčios, tikinčiųjų teises ir prievarta platinančiai stačiatikybę. Tik retam kuriam kunigui pavyko išvengti bausmių už gausybės draudimų (dažnai absurdiškų, pvz., už savavališką šventoriaus tvoros ar varpinės stogo pataisymą) pažeidimą. Taigi nereikia įrodinėti, kad dvasininkija buvo opozicijoje caro valdžiai. Tad kodėl per 1905–1906 m. sukilimą prieš ją kunigai atsidūrė įvykių šalikelėje, Bažnyčia netgi kaltinama lojalumu Rusijos vyriausybei?

Katalikų bažnyčios tradicija visada pripažįsta teisėtą valdžią. Gerai žinomi apaštalų žodžiai „Nėra valdžios, kaip tik iš Dievo“ (Rom. 13, 1–2), „Kiekvienas tepasiduoda aukštesniosioms vyresnybėms... Kas priešinasi valdžiai, tas priešinasi Dievo sutvarkymui“ (1 Petr. 2, 13–17), o ir paties Kristaus „atiduokite tat, kas ciesaoriaus, ciesaoriui“ Romos okupuotoje Jeruzalėje. Tiesa, su valdžios politika nesutinkantys Šv. Rašte taip pat randa pritarimo (pvz., „Dievo reikia labiau klausyti, kaip žmonių“ (Apd. 5, 29). Rusijos imperijoje, kurios oficialioji Stačiatikių bažnyčia buvo viena iš valstybės institucijų, pavaldžių pačiam carui, katalikybės funkcijos buvo tiksliai nustatytos. Valdžia ir Katalikų bažnyčią laikė pavaldžia institucija (kunigams mokėjo algas), privalėjusia vykdyti jos po-

litiką. Kilus 1905–1906 m. revoliucijai, ji rėmėsi Bažnyčia kaip įtakinga morali-
ne jėga, tačiau besąlygiškai ja pasitikėti negalėjo, tad pradėjo nuo nuolaidų.

Ilgus dešimtmečius trukusi Katalikų bažnyčios kova dėl savo ir tikinčiųjų
teisių revoliucijos metais tapo antraeile. Jos įtampą ypač sumenkino 1905 m.
pavasarių imperijoje teisiškai sustabdyta kitatikių, tarp jų ir katalikų, diskrimi-
nacija. Jos nutraukimą skelbusius balandžio 17(30) ir gegužės 1(14) d. potvar-
kius tenka skirti prie įžvalgiausių Rusijos vyriausybės politinių žingsnių. Buvo
patenkinti pagrindiniai ir aktualiausi Katalikų bažnyčios reikalavimai, kunigai
atitraukti nuo aktyvios revoliucinės veiklos.

1905–1906 m. sąjūdžio iniciatyva, kaip minėta, priklausė LSDP ir Demok-
ratų partijai*, jos diktavo kovos taktiką: organizavo mitingus, streikus, ginkluo-
tus išpuolius. Dvasininkai nepritarė ginkluotai revoliucinei kovai nei dėl socia-
linių tikslų (t.y. žemųjų, išnaudojamųjų, sluoksnių būvio pagerinimo), nei dėl
politinių permainų. Tokias šio luomo pozicijas lėmė ne ištikimybė caro valdžiai
ar klasiniai interesai, o krikščioniška meilė ir socialinė Katalikų bažnyčios dok-
trina, suformuluota popiežiaus Leono XIII enciklikose. Jos pareigą spręsti so-
cialinį klausimą skiria Bažnyčiai ir valstybei, įspėja dėl socialistinių projektų
pražūtingumo. Be to, aktyvi kairiųjų veikla ir didėjanti jų įtaka sutelkė Lietuvos
dvasininkiją pasaulėžiūrinei savigynai, nes kairiosios politinės jėgos savo ide-
ologiją grindė materializmu ir nei spaudoje, nei mitinguose nevengė kritikuoti
kunigų ir Katalikų bažnyčios. Tiesa, Leono Sabaliūno nuomone, krikščionių de-
mokratų antisocialistinė pozicija 1905–1906 m. buvo žymiai stipresnė, nei
LSDP spaudos ir atsišaukimų iššūkis Bažnyčios saugomoms vertybėms; dėl
konservatyvaus klerikalinio agrarinės Lietuvos mentaliteto socialdemokratai
buvo priversti vengti religinių ginčų¹⁷. Šis LSDP taktinis manevras negalėjo
įveikti seno nepasitikėjimo dėl kitokios pasaulėžiūros; tas nepasitikėjimas per
kelis dešimtmečius buvo virtęs stereotipu ir dalino lietuvių politikos veikėjus į
priešingas barikadų puses. Šiai kliūčiai įveikti reikėjo didžiulės tolerancijos, ku-
riai, kaip žinia, socialinių lūžių metu nedaug telieka vietos. Tad tiesiogiai į re-
voliucinę veiklą įsitraukė tik nedidelė dalis Lietuvos kunigų, dažniausiai tų, ku-
riuos skatino tautiniai 1905–1906 m. sąjūdžio tikslai ar radikalios pažiūros.

Apie Lietuvos katalikų vadovybės požiūrį į revoliuciją dažniausiai
sprendžiama iš 1905–1906 m. vyskupų ganytojiškų laiškų bei aplinkraščių. Iš
jų pats žinomiausias, jau revoliucijos metais susilaukęs didžiausio atgarsio, bu-
vo minėtas prelado J. Antanavičiaus 1905 m. liepos 10 d. aplinkraštis Seinų vys-
kupijos kunigams. Žmonės raginami ne tik neklausyti socialdemokratų – „šėto-
no samdininkų“, „melo mokytojų ir visokios tvarkos naikintojų“, – bet ir išduoti
juos vyriausybei; už pritarimą socialistų pažiūroms grasinama ekskomunika¹⁸.

*Neminint miestuose tarp kitataučių darbininkų veikusių kitų, daugiausia socialistinių, par-
tijų. – *Aut.*

Vyskupai E. Ropp'as ir Mečislovas Paliulionis ganytojiškus laiškus paskelbė gerokai vėliau – 1906 m. pradžioje (sausio 18 ir 30 d., sen. st.)¹⁹. Jie, kaip ir prelatas J. Antanavičius, revoliuciją laikė socialistų – „žmonių be Dievo“ – sukurstytais socialiniais ir politiniais neramumais ir ragino tikinčiuosius vadovautis katalikiška pasaulėžiūra, dekalogu, aukštuosius visuomenės sluoksnius – krikščioniška morale ir teisybe, neklausyti socialistų agitacijos. Abu vyskupai savo laiškuose optimistiškai žiūrėjo į ateitį (anot E. Ropp'o, „ateityj turės būti geriau, tiktai nieko neplėšiant ir nenusidedant“), išeitį matė demokratinės Valsybės Dūmos darbe, todėl ragino žmones dalyvauti rinkimuose ir rinkti gerus katalikus. Beje, vyskupas E. Ropp'as naudodamasis proga aplinkraštyje agitavo už Lietuvos ir Baltarusijos Konstitucinę katalikų partiją (toliau – KKP), kurią pats steigė ir kuri netrukus Rusijos valdžios buvo priskirta prie priešvalstybinių.

P. Čepėno nuomone, Lietuvos aukštoji hierarchija laukė oficialaus popiežiaus paliepimo arba nurodymo, kaip reaguoti į 1905 m. įvykius²⁰. Tai buvusi popiežiaus Pijaus X 1905 m. gruodžio 3 d. (n.st.) enciklika „Rusijos imperijai pavaldžios Lenkijos arkivyskupiui ir vyskupams“. Kaip rodo ministrų susirašinėjimas, šis dokumentas Rusijos vyriausybei buvo labai naudingas, nes ragino vyskopus visomis priemonėmis raminti žmones, stiprinti jų ištikimybės imperatoriui jausmus. Todėl užsienio reikalų ministras V. Lamsdorfas siūlė enciklikos vertimą paskelbti „Vyriausybės žiniuose“, o pačiam carui Nikolajui II patarė padėkoti popiežiui. Vatikanas leido paskelbti laikraščiuose tik neoficialią žinutę, kad enciklika taikoma ne vien Lenkijos, bet ir kitoms katalikų vyskupijoms. Galiausiai nutarta enciklikos neskelbti²¹, 1906 m. sausio 26 d. (sen. st.) caras leido išsiuntinėti ją vyskupams²².

Oficiali Vatikano pozicija Lietuvos vyskupijų vadovus (ypač prelatą J. Antanavičių) pasiekė gana vėlai, tad jie popiežiaus autoritetu nesirėmė. Žymiai didesnį poveikį kurijoms darė vietos rusų valdžia. Nors valsčiuose vyko revoliuciniai pertvarkymai, apskričių ir gubernijų administracija veikė be jokių trukdymų. Vilniaus generalgubernatorius, Kauno gubernatorius ne kartą įsakmiai reikalavo, kad ir Bažnyčia tramdytų neramumus, ragino išleisti ganytojiškų laiškų bei aplinkraščių²³. Valdžios įsakymu pasirodę laiškai neturėtų būti vienintelis vyskupijų vadovų pozicijos įrodymas. Antai, vyskupo E. Ropp'o veiklą iš tiesų sunku pavadinti konformistine. 1905 m. pabaigoje–1906 m. pradžioje jis įsteigė opozicinę politinę partiją – KKP, iškelė savo kandidatūrą į Valsybės Dūmą ir buvo išrinktas jos nariu. Energinga vyskupo veikla įtraukė į politiką ir kunigus, kurie steigė KKP skyrius. Dar daugiau – E. Ropp'as sugebėjo įtikinti vyskupą M. Paliulionį, kad KKP programa gali būti adaptuota ir Žemaičių vyskupijai (per I Valsybės Dūmos rinkimus Kaune šios partijos kandidatai surinko, po žydų sąrašo, daugiausia balsų²⁴). Tai buvo realus bandymas paimti 1905–1906 m. judėjimo iniciatyvą į savo rankas, atgaivinti XIX a. sukilimų, vienijusių į kovą „Už vierą ir Tėvynę!“ programą. Juo labiau, kad KKP orien-

tavosi į žemuosius visuomenės sluoksnius ir galėjo konkuruoti su kairiosiomis partijomis. Ji daug dėmesio skyrė darbininkų interesams (pritarė streikams ir 8 valandų darbo dienai), iškėlė radikalių agrarinių reikalavimų, tiesa, dvasininkų spaudžiama juos sušvelnino, tačiau valstiečiai vyskupu visiškai pasitikėjo ir ty-lomis sutiko net jiems nenaudingą partijos programos keitimą²⁵. Sunku nuspėti, kokį mastą būtų įgavusi KKP veikla (kai kurie įtakingi veikėjai jos vadovybėje ir į rinkimų sąrašus pateko ne savo noru, o vyskupo valia), bet Rusijos valdžiai katalikiški valstybės ir visuomenės reformavimo projektai pasirodė tokie pat pavojingi, kaip ir socialistiniai. Todėl KKP veikla netrukus buvo pristabdyta, o 1906 m. rudenį visai uždrausta.

Nuoseklią opozicinę vyskupo E. Ropp'o laikyseną rodo ir vėlesnis, 1906 m. rugsėjo 29 d. (sen. st.) paskelbtas ganytojiškas laiškas, kuriame nurodomos ti-kinčiųjų pareigos Bažnyčiai, artimui, visuomenei. Vyskupas ne tik išdrįso nu-tylėti tikinčiųjų pareigas valstybei, valdžiai, bet ir žadino nepasitikėjimą ja: ra-gino neleisti vaikų į rusiškas mokyklas, negalinčias duoti jokios naudos²⁶. Dėl panašaus ganytojiško laiško 1902 m. vyskupiją buvo priverstas apleisti vysku-pas Steponas Zwierowicz'ius. Ir prieš vyskupą E. Ropp'ą vyriausybė pradėjo nepasitikėjimo kampaniją, kuri baigėsi jo pašalinimu iš Vilniaus vyskupo sosto. Be to, siekdama išvengti panašių įvykių kartojimosi, Rusijos valdžia skubiai pa-skelbė katalikų dvasininkijos politinę veiklą varžančių potvarkių ir aplin-kraščių.

Skirtingai negu vyskupas E. Ropp'as, kuris dėl aktyvios opozicinės veiklos prarado vyskupiją, Seinų vyskupijos valdytojas prelatas J. Antanavičius Rusijos valdžiai buvo nepriekaištingai lojalus. Tokią jo poziciją istorikai sieja su sva-jonėmis gauti Rusijos vyriausybės rekomendaciją vakuojančiam Seinų vysku-po sostui užimti. Remtis Rusijos valdžia prelatą J. Antanavičių skatino ne tik karjeros sumetimai. Seinų kurijoje ir seminarijoje tuomet vyko atkakli atgimu-sios lietuviybės kova su įsigalėjusia lenkiška dvasia. Per tą kovą prelatas J. An-tanavičius, kanauninko Kazimiero Prapuolenio įtaigojamas, savo tikslus tikėjo-si įgyvendinti su valdžios pagalba. Jis, berods, sugebėjo suvaldyti savo vysku-pijos kunigus*. Pavyzdžiui, Suvalkų gubernatorius, remdamasis policijos žinio-mis, 1905 m. rugsėjo 13 d. (sen. st.) rašte Varšuvos generalgubernatoriui pranešė, kad parapijų kunigai palankiai sutiko minėtą vyskupijos administra-toriaus aplinkraščių²⁷. Vis dėlto, ypač po incidento Marijampolės bažnyčioje, kur,

*Archyvuiniuose šaltiniuose užtikome pavardes tik dviejų lietuvių kunigų, tiesa, dirbusių lenkiškose parapijose, „susikompromitavusių“ revoliucijos metais: Mažojo Plocko (Płock Mały; tuo metu Łomżos gub.) vikaras Pranas Pašukanis agitavo prieš rusų kalbos vartojimą mokyklose, valsčių val-dybose ir teismuose (Rusijos valstybinis istorijos archyvas (toliau – RVIA). F. 821. Ap. 125. B. 3250. L. 38), o Filipowo vikaras Pijus Andziulis iš sakyklos agitavo neleisti vaikų į rusiškas mokyklas, nemokėti mokesčių mokyklų reikalams (Lietuvos valstybinis istorijos archyvas (to-liau – LVIA). F. 1010. Ap. 1. B. 792. L. 14.).

kunigui marijonui Vincui Senkui skaitant aplinkraščių, Joanos Griniuvienės suorganizuoti socialdemokratai sukėlė sąmyšį, pertraukė kunigą protesto šūksmais ir paskleidė revoliucinius atsišaukimus, ne visi kunigai išdrįso jį skaityti²⁸.

Žemaičių vyskupas M. Paliulionis iš visų Lietuvos vyskupų 1905–1906 m. buvo neutraliausias, nors būtent šios vyskupijos kunigų sutramdymas kėlė didžiausią galvosūkį caro valdininkams. Tiesa, jis ėmėsi kai kurių išankstinių priemonių: daug kunigų perkėlė į naujas parapijas, 1905 m. vasarį ir rugsėjį paskelbė slaptų aplinkraščių, ragindamas kunigus per pamokslus ir privačius pokalbius raminti žmones, sulaikyti juos nuo dalyvavimo neramumuose, neleisti jokių susirinkimų, kalbų ir demonstracijų prie bažnyčių²⁹.

Apskritai, 1905–1906 m. sąjūdyje vyskupijų vadovai dažniausiai buvo linę žiūrėti tik socialistų kurstomas riaušes. Tiesa, istorikų mėginimas, nagrinėjant Bažnyčios veiklą, remtis tik tautinės revoliucijos faktais vargu ar teisingas. 1905–1906 m. visuomenė matė visą įvykių panoramą: sproginėjo bombos, liejosi kraujas, laikraščiai buvo pilni pranešimų apie įvykius visoje Rusijos imperijoje. Bažnyčia veikė, labiausiai atsižvelgdama ne į pavienius epizodus, o į visą reiškinį. Vis dėlto tautinius revoliucijos tikslus ir pozityvų kairiųjų partijų veikimą vyskupijų vadovai ignoravo. Ir ne tik ganytojiškuose laiškuose, bet ir sutrukdydami lietuviams kunigams susivienyti į opozicinę politinę partiją. Akiivaizdu, kad dvasininkijos politinės veiklos perspektyvą jie matė (juk KKP programa pasiekė visus Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų dekanatus), tačiau nenorėjo suteikti iniciatyvos „litvomanams“. Tenka pripažinti, kad vyskupijų kurijose 1905–1906 m. nebuvo mąstoma apie savarankišką etninės Lietuvos politinę ateitį, lietuvių tautai tebuvo pripažįstama tik kultūros raiška.

Kunigai 1905–1906 m. tautinėje revoliucijoje

Tautinė revoliucija nepaliko nuošalyje tų dvasininkų, kurie jau keletą dešimtmečių buvo lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjai. Šis sąjūdis patraukė tik dalį kunigų, istorijos darbuose dažniausiai vadinamų jaunąja valstietiškos kilmės dvasininkijos karta. Jie sudarė tautiniame judėjime katalikiškosios srovės branduolį. 1905–1906 m. svarbiausias šios srovės siekis buvo įkurti partiją – lietuvių krikščionių demokratų susivienijimą, – parengti jos programą, pradėti leisti jos spaudą. Partijos steigimo planas buvo priimtas tik 1905 m. gruodžio 6 d. steigiamajame susirinkime, tačiau vyskupams nepritarus jis liko neįgyvendintas. Taigi revoliucijos metu krikščionių demokratų veikla nebuvo koordinuojama, ir, žinoma, nebuvo jokios partinės disciplinos ar bendros taktikos. Iki 1906 m. pavasario ši srovė net neturėjo savo periodinio leidinio, keletą atsišaukimų išleido pavieniai žmonės. Taigi vargu ar galima kalbėti apie didesnę krikščionių demokratų vaidmenį revoliucijoje, nebent apie kai kurių kunigų veiklą parapijose. Krikščionių demokratų srovė neprisidėjo prie Didžiojo Vilniaus Seimo pa-

rengimo (į Seimo Organizacinį Komitetą įėję kunigai Juozapas Ambrazevičius ir Stanislovas Stakelė bendradarbiavo su Vilniaus tautiniais demokratais), nepasiūlė jam savo programos, o ir pačiame Seime jų vaidmuo buvo antraeilis. Pavyzdžiui, prezidiumo nariui kun. Pranui Būčiui neteko pirmininkauti nė vienam posėdžiui, krikščionys demokratai nepateikė savo nutarimų projekto (vadinasi, jie neturėjo valstybingumo atkūrimo politikos); dar daugiau – jų nebuvo nutarimus rengusioje komisijoje, P. Būčys net nebuvo iš anksto su jų projektu supažindintas. Seime krikščionių demokratų vardu kalbėjusių kunigų sėkmingai ginta taikios, be kraujo praliejimo, revoliucijos idėja nebuvo išplėtota iki savarankiškos taktikos. Inicijatyva ir toliau priklausė geriau organizuotoms kairiosioms partijoms.

Istorijos darbuose pabrėžiama, kad Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimai buvo priimti vienbalsiai, tas faktas aiškinamas kaip tautinio judėjimo konsolidacija³⁰. Tačiau ta vienybė po dvi dienas trukusių karštų ginčų buvo efemeriška. Iškart po Seimo dauguma jame dalyvavusių partijų ir grupuočių sušaukė savo susirinkimus, kuriuose vakarykščiai nutarimai buvo apmaudžiai kritikuojami. Apie Krikščionių demokratų partijos steigiamajame susirinkime vyravusias nuotakas P. Būčys rašė: „Vienas kitas reiškė nuomonę, kad Seimo priimtoji rezolucija neišmintinga, kad ją vykdant susidarys daug žalos Lietuvai, nes Rusijos administracijai bus progos griebtis žiaurių priemonių. Dauguma tylėjo arba trumpai burbtelėjo, kad visos kritikos jau per daug pavėluotos“³¹. Ir kunigo Jono Totoraičio, minėtame susirinkime išrinkto LKDP CK nariu, nuomone, Seimo nutarimai turėjo abejotiną vertę, nes nebuvo balsuojami atskirais punktais ir liko prezidiumo nepasirašyti³² (kaip rašė JAV lietuvių žurnalas „Žvaigždė“, – todėl, kad tarp prezidiumo narių buvo jais nepatenkintų³³; čia autorius, žinoma, turėjo galvoje P. Būčį).

Tokį steigiamos Krikščionių demokratų partijos konservatyvumą per patį tautinės revoliucijos pakilimą nulėmė ne tik jau minėta pasaulėžiūrinė savigny (,„Per seimą buvo aiškiai pasirodę socialdemokratų darbai priešais bažnyčią ir tikėjimą. Buvo aišku, kad jie savo darbo nepaliaus, bet jį vis tolyn ir tolyn varys“³⁴, – rašė J. Totoraitis). Jį lėmė ir daugelio krikščionių demokratų veikėjų noras veikti legaliai, t.y. nepažeidžiant valdžios nubrėžtų ribų. Didžiojo Vilniaus Seimo metu jau buvo išryškėjusi legalaus kultūrinio ir visuomeninio darbo galimybė, kuri daugeliui to meto Lietuvoje atrodė didžiausias galimas revoliucijos laimėjimas. Tolesnis revoliucijos gilinimas (siekimas pakeisti politinę santvarką, likviduoti monarchiją) prieštaravo blaviam realizmui. Istorinė patirtis rodė, kad nuslopিনusi pakraščių sukilimus Rusijos imperijos valdžia griebdavosi represijų, sumažindavo ten gyvenusių tautų teises ir laisves. Tad socialdemokratų siekis ginklu kovoti su daug stipresniu priešu krikščionims demokratams atrodė pražūtingas. Jie ragino visuomenę tenkintis valdžios duotomis laisvėmis ir jų ribas plėsti pirmiausia kultūros priemonėmis. „/.../ ne revoliuci-

jos tautas kelia aukštyn, bet pozityviškas kultūros darbas, t.y. kėlimas rašliavos, mokslo, pramonijos, prekybos ir t.t. /.../ Tai mūsų visų svarbiausias šiandieną uždavinys!“ – rašė kun. Aleksandras Dambrauskas-Adomas Jakštas 1906 m. išleistoje brošiūrėlėje³⁵.

Tačiau, kaip ir visuose judėjimuose, ir tarp krikščionių demokratų išsiskyrė radikali kryptis, nemaža kunigų buvo apkaltinti priešvalstybine veikla. 50-ties tokių kunigų sąrašas su nurodytais jiems inkriminuojamais „nusikaltimais“ skelbiamas 1-ojoje lentelėje. Jis sudarytas pagal archyvų dokumentus: Kauno gubernatoriaus 1906 m. pradžioje parengtą ir Vilniaus generalgubernatoriui nusiųstą sąrašą, kurį pastarasis, papildęs penkių Vilniaus, vieno Suvalkų ir vieno Gardino gubernijų kunigų pavardėmis, 1906 m. gegužės 10 d. pasiuntė vidaus reikalų ministrui. Generalgubernatorius siūlė kreiptis į vyskupą M. Paliulionį dėl prasikaltusių kunigų atleidimo iš pareigų³⁶.

1 lentelė. Žemaičių ir Vilniaus vyskupijų kunigų, Rusijos valdžios laikomų aktyviais 1905–1906 m. revoliucijos dalyviais, sąrašas*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, pareigos, dekanatas, gimimo ar gyvenimo metai	Valdžios inkriminuojamas nusikaltimas	Ankstesni prasižengimai, pastabos
	Žemaičių vyskupijoje:		
1.	Birutavičius Pranas, Breslaujos klebonas, Zarasų dekanatas (1845)	Kurstė parapijiečių neapykantą vietos stačiatikiams (1, L. 34, 2, L. 36)	
2.	Bučnys Pranciškus, Vilkijos klebonas, Veliuonos dekanatas (1868)	1905 m. važinėdamas po kaimus ragino valsctiečius reikalauti, kad rusai valdininkai būtų pakeisti lietuviais, kad lietuvių kalba būtų viešai vartojama mokyklose ir valsčių valdybose, neleisti vaikų į rusiškas mokyklas; be to, pasikvietęs valsčių teisėjus, įkalbinėjo teisti ne pagal įstatymus, o pagal vietos papročius (1, L. 34, 2, L. 35)	1894 m. mirus Aleksandrui III, vengė atlikti gedulingas pamaldas (2, L. 35)
3.	Burža Jonas, Rimšės filialistas, Zarasų dekanatas (1863)	Kurstė žmones reikalauti, kad rusų kalba nebebūtų vartojama valsčių teismuose ir mokyklose (1, L. 34, 2, L. 35)	

*Dėkoju habil. dr. V. Merkiui už patarimus, pravertusius rengiant spaudai šią ir kitas lenteles. – *Aut.*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, pareigos, dekanatas, gimimo ar gyvenimo metai	Valdžios inkriminuojamas nusikaltimas	Ankstesni prasižengimai, pastabos
4.	Chochlovskis Zigmantas, Šiaudinės filialistas, Viekiškių dekanatas (1842)	Revoliucijos metu antivyriausybiniuose kalbose tikino, kad Rusija tapsianti respublika; ragino žmones įsirašyti į revoliucionierius. 1905 m. vasarą jo namuose dažnai vykdavo revoliucionierių susirinkimai (1, L. 35, 2, L. 33)	
5.	Dobužinskis Juozapas, Kaltinėnų vikaras, Batakių dekanatas (1875–1934)	Per 1905 10 16 pamokslą kurstė parapijiečius prieš esamą krašto valdymo tvarką, aiškino valstiečiams, kad jie patys turi rinkti valdininkus, policininkus, mokytojus ir kt., ragino siųsti vyriausybei reikalavimus, kad rusai tarnautojai nedelsiant būtų pakeisti lietuviais (1, L. 36, 2, L. 42)	Perkeltas į kitą parapiją
6.	Eidimtas Jonas, Alsėdžių klebonas, Alsėdžių dekanatas (1862–1917)	Revoliucijos metu buvo vienas pagrindinių agitatorių Alsėdžiuose. Iš sakyklos atvirai ragino priešintis valdžiai, išvyti visus rusus ir organizuoti autonominį krašto valdymą. Jo pastangomis Alsėdžių delegatai pasiūstė į Didįjį Vilniaus Seimą, o šiems grįžus, pradėta vykdyti jo nutarimus: nusiaubta Alsėdžių liaudies mokykla, areštuotas vietos policininkas ir raštininkas, vėliau jie ir kiti rusai valdininkai išvyti (1, L. 38, 2, L. 40, 4, L. 3)	1899 m. uždraudė savo parapijietei leisti vaikus į vietos mokyklą (2, 40). Perkeltas į kitą parapiją
7.	Genys Juozapas, Ramygalos klebonas, Panevėžio dekanatas (1858–1907)	Ragino valstiečius išvyti visus rusus tarnautojus, nemokėti mokesčių; rinko pinigus žmonėms, vykusiems į Didįjį Vilniaus Seimą (3, L. 16)	
8.	Gudzinskas Juozapas, Ariogalos klebonas, Veliuonos dekanatas (1853)	Nuteikė gyventojus prieš vietos policijos karininką (4, L. 4)	
9.	Jakuška Jonas, Pakruojo vikaras, Šeduvos dekanatas (1873)	1905 11 16 kurstė minią pašalinti rusus mokytojus ir raštininkus, vėliau agitavo valstiečius įvykdyti Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimus (1, L. 35, 2, L. 40)	Perkeltas į kitą parapiją
10.	Karbauskas Jonas, Kupreliškio filialistas, Obelių dekanatas (1866–1929)	Revoliucijos metu slapta agitavo valstiečius nemokėti mokesčių, nevykdyti valdžios potvarkių, išimti santaupas iš kredito įstaigų. Kartu su klieriku J. Paliuku slapta mokė vaikus (1, L. 35, 2, L. 39, 3, L. 19)	Perkeltas į kitą parapiją

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, pareigos, dekanatas, gimimo ar gyvenimo metai	Valdžios inkriminuojamas nusikaltimas	Ankstesni prasižengimai, pastabos
11.	Kemėšis Vincetas, Mosėdžio vikaras, Skuodo dekanatas (1865)	Valsčiaus susirinkime kurstė žmones neklausyti rusų valdžios, išvyti mokytoją ir raštininką (1, L. 37, 2, L. 40)	Perkeltas į kitą parapiją
12.	Kiršinas Kazimieras, Daugailių filialistas, Zarasų dekanatas (1865)	Slapta kurstė valstiečius prieš rusų kilmės asmenis, agitavo jėga užimti Antalieptės vienuolyną (1, L. 34, 2, L. 36)	
13.	Katelė Jonas, Panemunėlio klebonas, Obelių dekanatas (1831–1908)	Pamoksluose kalbėjo apie būtinybę priešintis valdžiai, siekiant Lietuvos savarankiškumo (1, L. 35, 2, L. 37)	1876 m. kaltintas savavališku liaudies mokyklos atidarymu; 1889 ir 1895 m. nubaustas po 50 rb baudomis už savavališką išvykimą iš parapijos; 1902 m. kaltintas tuo, kad iš sakyklos ragino valstiečius jėga išvyti iš Panemunėlio valstietį J. Širvydį; 1902 m. jam pareikštas griežtas vidaus reikalų ministro įspėjimas, kad bus pašalintas iš pareigų už tai, kad slapta kurstė savo vikarą P. Dogelį ir parapijiečius kelti neramumus Panemunėlio liaudies mokykloje (2, L. 37)
14.	Korzonas Povilas, Panevėžio vikaras (1878–1943)	Ragino valstiečius išvyti rusus tarnautojus, policininkus ir žandarus, nemokėti mokesčių, apsiginkluoti ir sukilti prieš vyriausybę (3, L. 12)	
15.	Kuprevičius Konstantinas, Plungės vikaras (1874)	1905 11 27 kartu su kitais mitinge ragino neklausyti valdžios, išvyti rusus, neišleisti pašauktinių ir pan. (1, L. 40)	Būdamas Kuršėnų vikaras ir tikybos mokytojas, ragino neleisti mergaičių į rusiškas mokyklas, todėl Vilniaus švietimo apygardos globėjo buvo atleistas iš tikybos mokytojo pareigų (2, L. 43). Perkeltas į kitą parapiją

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, pareigos, dekanatas, gimimo ar gyvenimo metai	Valdžios inkriminuojamas nusikaltimas	Ankstesni prasižengimai, pastabos
16.	Lialis Felicijonas, Antašavos filialistas, Panevėžio dekanatas (1870)	Ragino valstiečius nemokėti mokesčių, išvyti visus rusus tarnautojus ir pakeisti juos katalikais, nevykdyti valdžios įsakymų (3, L. 18)	Perkeltas į kitą parapiją
17.	Marma Kazimieras, Kriukų vikaras, Joniškių dekanatas (1879)	1905 m. lapkritį lankėsi mitinguose, 12 02 mitinge pasakė kalbą, kurioje ragino įvesti į mokyklas lietuvių kalbą, pakeisti valdininkus katalikais, uždaryti degtinės monopolį, nemokėti mokesčių, išvyti rusus kolonistus (1, L. 37, 2, L. 37)	Perkeltas į kitą parapiją
18.	Matijošius Juozapas, Sartininkų filialistas, Rietavo dekanatas (1868)	Slapta kurstė gyventojus išvyti rusus mokytojus, neleisti mergaičių į rusiškas mokyklas (1, L. 38, 2, L. 43)	
19.	Mitužas Adomas, Užvenčio klebonas, Varnių dekanatas (1859)	Draudė vaikams lankyti liaudies mokyklą, kurstė valstiečius pakeisti mokytoją rusą lietuviu. Pritarė lietuvių revoliuciniam judėjimui: palankiai žiūrėjo į ne kartą Užventyje vykusias manifestacijas, nesmerkė neramumų; nepatikimas ir pavojingas (1, L. 39, 2, L. 38)	Perkeltas į kitą parapiją
20.	Paliukas Julijonas, Dusetų vikaras, Zarasų dekanatas (1871)	Aršus litvomanas ir Lietuvos nepriklausomybės šalininkas. Dalyvavo Didžiąjame Vilniaus Seime ir lietuvių revoliuciniame judėjime: palaikė ryšius su vietos agitatoriais, ragino žmones prievarta išvyti iš krašto rusus valdininkus ir tokiu pačiu būdu atgauti Antalieptės vienuolyną; jo sukurstyta minia du kartus grasino moterų stačiatikių vienuolynui, tačiau prievartos nepanaudojo, nes jį saugojo kariuomenė (1, L. 34, 2, L. 36)	Perkeltas į Kuršo guberniją
21.	Panceris Silvestras, Ylakių klebonas, Skuodo dekanatas (1862)	Nesulaikė savo vikaro A. Vituvio, bet atvirksčiai – jį skatino (1, L. 39, 2, L. 40)	1893 m. nubaustas 100 rb bauda už tai, kad savavališkai išplėtė kapines ir neleido jose palaidoti valstiečio stačiatikio Čeičio (2, L. 40)
22.	Petreikis Kazimieras, Kretingos bažnyčios klebonas ir vienuolyno administratorius (1866)	Kaltinamas priešvalstybine agitacija, užsieny leistų leidinių, nukreiptų prieš vyriausybę, platinimu (1, L. 38, 2, L. 42)	

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, pareigos, dekanatas, gimimo ar gyvenimo metai	Valdžios inkriminuojamas nusikaltimas	Ankstesni prasižengimai, pastabos
23.	Petronis Motiejus, Žygaičių klebonas, Rietavo dekanatas (1869)	Kurstė gyventojus prieš vyriausybės politiką (5)	
24.	Puidokas Jonas, Kartenos vikaras, Skuodo dekanatas (1872–1919)	1905 12 06 kartu su klebonu P. Stoška sukvieta į Kartoną valsčiaus gyventojus, norėdami juos sukurstyti pradėti neramumus, tačiau dėl vietos policininko įsikišimo susirinkusieji kunigų nepaklausė (1, 39, 2, L. 42)	
25.	Puleikis Juozapas, Naujamiesčio vikaras, Panevėžio dekanatas (1874)	Smerkė policijos veiksmus (6)	
26.	Rekašius Liudvikas, Raseinių vikaras, Veliuonos dekanatas (1875)	Dalyvavo Raseiniuose vykusiuose neramuose ir antivalstybiniuose mitinguose. Su kitais pasirašė telegramą Ministrų Tarybos pirmininkui, reikalaujančią paleisti visus politinius kalinius, Peterburgo darbininkų tarybos pirmininką Chrustaliovą-Nosarį, panaikinti mirties bausmę, ypač leitenantui Smitui (1, L. 40, 2, L. 42-43)	Perkeltas į kitą parapiją
27.	Rimavičius Vincentas, Rietavo vikaras, Rietavo dekanatas (1867)	Kurstė gyventojus prieš vyriausybės politiką (5)	Perkeltas į kitą parapiją
28.	Rudokas Feliksas, Serežiaus klebonas, Veliuonos dekanatas (1853)	Turėjo ryšių su politiškai nepatikimais žmonėmis, slapta agitavo prieš rusus tarnautojus, kurstė išvyti rusus mokytojus (1, L. 40, 2, L. 36)	
29.	Sakalauskas Juozapas, Raudonės klebonas	Būdamas Vandžiogalos klebonas, 1905 11 20 iškvietė iš Kauno apie 100 darbininkų, kad jie sulaikytų vagis. Kai kurie darbininkai skaitė žmonėms priešvalstybinio turinio proklamacijas, kurioms kunigas pritarė, jas aiškino (1, L. 34, 2, L. 35)	1897 m. buvo kaltinamas savavališku išvykimu iš parapijos (2, L. 35). Perkeltas į kitą parapiją
30.	Špūdas Ignatas, Šilalės vikaras, Batakių dekanatas (1877)	1905 12 12 pasakė kalbą Pajūrio valsčiaus valstiečiams. Aiškino, kad jie patys gali išrinkti valsčiaus raštininką ir mokytojus; taip pat perskaitė prašymą vidaus reikalų ministrui dėl naujų Siaurės Vakarų krašto valdymo formų ir dėl stačiatikių tarnautojų pakeitimo katalikais. Šį prašymą valstiečiai pasirašė (1, L. 40, 2, L. 42)	Perkeltas į kitą parapiją

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, pareigos, dekanatas, gimimo ar gyvenimo metai	Valdžios inkriminuojamas nusikaltimas	Ankstesni prasižengimai, pastabos
31.	Sragys Feliksas, Vainuto klebonas, Rietavo dekanatas (1860)	Kurstė gyventojus prieš vyriausybės politiką (5)	
32.	Šruoga Jonas, Šaukėnų klebonas, Vieکشنیų dekanatas (1839)	Kurstė valstiečius atimti iš dvarininkų žemes, todėl Užberžės kaimo valstiečiai pareikalavo iš grafo Guten-Čapskio atiduoti jiems ganyklas (1, L. 35, 2, L. 38)	1895 m. nubaustas 150 rb bauda už pagalbą slaptai mokyklai; 1896 m. – 25 rb už savavališką išvykimą iš parapijos, tačiau 1896 05 14 manifestu ši baudmė dovanota (2, L. 38)
33.	Stoška Pranciškus, Kartenos klebonas, Skuodo dekanatas (1863)	1905 12 06 kartu su vikaru J. Puidoku sukviētė į Karteną valstiečius bei valsčiaus gyventojus, norėjo juos sukurstyti, kad pradėtų neramumus (1, L. 39, 2, L. 41)	
34.	Šereiva Juozapas, Žeimių vikaras, Kauno dekanatas (1875)	Po jo tikybos pamokos 1905 11 18 Žeimių pradžios mokykloje mokiniai pareiškė mokytojui, kad jis jiems nereikalingas, nes negali mokyti nei žemaitiškai, nei lenkiškai, ir demonstratyviai išėjo iš klasės (1, L. 40, 2, L. 35)	1902 m. kaltintas valstiečių kurstymu: per pamokslą ragino išvyti valstietį J. Širvydį (2, L. 35). Perkeltas į kitą parapiją
35.	Šnapštys Juozapas, Akmenės vikaras, Vieکشنیų dekanatas (1877–1921)	1905 11 25 po pamaldų pasakė kalbą: ragino nemokėti mokesčių, neiti į kariuomenę, vyti iš Lietuvos rusus, žemę išdalyti valstiečiams; siūlė visiems ginkluotis, pats žadėjo gauti ginklų. Perskaitė Didžiojo Vilnius Seimo nutarimus (1, L. 37, 2, L. 37)	Perkeltas į kitą parapiją
36.	Špakevičius Leonas, Dusetų vikaras, Zarasų dekanatas (1874–1935)	Per revoliuciją agitavo žmones jėga susigrąžinti cerkvėmis paverstas bažnyčias (1, L. 34, 2, L. 36)	Perkeltas į kitą parapiją
37.	Tamašauskas Petras, Naujosios Žagarės klebonas, Joniškio dekanatas (1865)	Skatino parapijiečius įsitraukti į revoliucinį judėjimą, todėl laikomas valstiečių neramumų Žagarėje vadovu (per juos užmuštas felčeris Karpovas, išgrobstyti du monopoliai, išvyti rusai mokytojai ir valdininkai (1, L. 35, 2, L. 38)	
38.	Tumas Juozapas, Vadaktėlių filialistas, Panevėžio dekanatas (1869–1933)	1905 12 12 Naujamiesčio turgaus aikštėje pasakė kalbą, kuria paragino žmones nemokėti mokesčių, neklausti valdžios, nemonkančius lietuviškai valdininkus keisti lietuviais (1, L. 37, 2, L. 39)	1896 m. įtartas nusikalstamo turinio žemaitiškų ir lietuviškų spaudinių platinimu. 1902 08 28 vidaus rei-

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, pareigos, dekanatas, gimimo ar gyvenimo metai	Valdžios inkriminuojamas nusikaltimas	Ankstesni prasižengimai, pastabos
39.	Vaitiekūnas Petras, Šaukėnų vikaras, Viešėnų dekanatas	Kurstė valstiečius pakeisti rusus mokytojus lietuviais, stebėti dvarus, kad dvarininkai gerai mokėtų darbininkams (1, L. 39, 2, L. 38)	kalų viceministro nurodymu jam paskirta slapta policijos priežiūra, norint išsiaiškinti, ar politiškai patikimas ir ar nedaro kenksmingos įtakos valstiečiams. 1903 m. griežtai įspėtas dėl savavališko išvykimo iš parapijos (2, L. 39). Perkeltas į kitą parapiją
40.	Venckavičius Povilas, Mosėdžio klebonas, Skuodo dekanatas (1847)	Kartu su V. Kemėšiu nuvyko į valsčiaus susirinkimą ir kurstė žmones neklausyti Rusijos valdžios, išvyti rusų mokytoją ir rusų raštininką, neišduoti rusų valdžiai nusikaltėlių, neduoti arklių valdininkams pervežti (1, L. 37, 2, L. 40)	Baustas 25 rb bauda už tikybos dėstymą lenkų kalba, 1899 m. – 50 rb už atsisakymą nurodyti, kur apsigyveno per atostogas Kaune ir jam duoto bilieto negrąžinimą (2, L. 40)
41.	Vilūnas Pranas, Salantų vikaras, Skuodo dekanatas (1882–1938)	Grįžęs iš Didžiojo Vilniaus Seimo agitavo valstiečius išvyti iš krašto visus rusus liaudies mokytojus (1, L. 35, 2, L. 41)	Perkeltas į kitą parapiją
42.	Višinskis Viktoras, Belmonto filialistas, Zarasų dekanatas (1866)	Draudė vaikams lankyti liaudies mokyklą, siekė, kad bendrieji dalykai joje būtų dėstomi lenkų kalba (1, L. 38)	
43.	Vituvis Antanas, Ylakių vikaras, Skuodo dekanatas (1873)	Pritarė revoliucionierių siekiams, kartą šalia bažnyčios ragino minią sukilti prieš esamą santvarką, žudyti ir vyti iš krašto visus rusus, žandarus ir policiją (1, L. 38, 2, L. 40, 3, L. 20)	Perkeltas į kitą parapiją
44.	Vizbaras Jonas, Kurtuvėnų klebonas, Viešėnų dekanatas (1869–1919)	Specialiai pastatytoje prie špitolės patalpoje reguliariai rengė valstiečių susirinkimus, dalijo laikraščius ir knygas; ragino valstiečius uždaryti degtinės monopolį, nemokėti mokesčių bei rinkliavų, mokytojus pakeisti žemaičiais (1, L. 40, 2, L. 37, 4, L. 4)	Perkeltas į kitą parapiją

Eil. Nr.	Pavardė, vardas, pareigos, dekanatas, gimimo ar gyvenimo metai	Valdžios inkriminuojamas nusikaltimas	Ankstesni prasižengimai, pastabos
45.	Žižas Simonas, Užvenčio vikaras, Varnių dekanatas (1879) Vilniaus vyskupijos lietuviškose parapijose:	Klebono A. Mituzo bendramintis, irgi slapta agitavo prieš rusus bei atvirai kurstė gyventojus neleisti mergaičių į rusiškas mokyklas (1, L. 39, 2, L. 39)	Perkeltas į kitą parapiją
46.	Burbulis Povilas, Bagaslaviškio klebonas, Giedraičių dekanatas (1867–1919)	Padėjo agitatoriams pasakyti kurstančias kalbas, savo parapijoje skleidė priešvalstybinius gandus ir kurstė minią sudaužyti degtinės monopolį. Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis (1, L. 36)	
47.	Novickis Jonas, Širvintų klebonas, Giedraičių dekanatas (1864)	Atvirai agitavo valstiečius prieš esamą santvarką, ragino išvyti rusus mokytojus, valsčių raštininkus, teisėjus, neklausyti policijos (1, L. 36)	
48.	Petruelis Alfonsas, Maišiagalos klebonas, Vilniaus dekanatas (1873–1928)	Kėlė savo parapijiečių tautinę savimonę, nu-teikdamas juos prieš vietos baltarusius. Kurstė parapijiečius jėga atimti Dūkštų stačiatikių cerkvę. Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis (1, L. 36)	Perkeltas į kitą parapiją
49.	Šimkūnas Juozapas, Musninkų klebonas, Vilniaus dekanatas (1862–1932)	Vadovavo valsčiaus neramumams, kurių metu buvo išvytas liaudies mokytojas ir du kartus savavališkai pakeistas valsčiaus seniūnas. Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis (1, L. 36)	
50.	Zinkus Jurgis, Kiauklių filialistas, Giedraičių dekanatas	Agitavo valstiečius prieš esamą santvarką, ragino išvyti rusus mokytojus, raštininkus ir teisėjus, neklausyti policijos (1, L. 36)	

Lentelė sudaryta remiantis šiais šaltiniais: 1) Katalikų kunigų, dalyvavusių revoliucijoje, sąrašas, 1906 05 10 Vilniaus generalgubernatoriaus pasiūstas vidaus reikalų ministru // Rusijos valstybinis istorijos archyvas. F. 821. Ap. 125. B. 3250; 2) Kauno gubernijos katalikų kunigų, pastebėtų dalyvaujant revoliuciniame lietuvių judėjime 1905–1906 m., sąrašas // Lietuvos Centrinis istorijos archyvas. F. 378. Ap. 114. BS. 1906. B. 355; 3) Kauno gubernijos žandarų valdybos viršininko 1906 m. vasario mėn. susirašinėjimas su padėjėju Šiaulių ir kt. apskritims // Ten pat. F. 1227. Ap. 1. B. 338; 4) Kauno gubernatoriaus 1905 11 20 raštas Vilniaus generalgubernatoriui // Ten pat. F. 378. Ap. 114. BS. 1905. B. 382. L. 3–4; 5) Vidaus reikalų ministerijos Kitatikų departamento 1906 03 11 raštas Vilniaus generalgubernatoriui // Ten pat. F. 378. Ap. 114. BS. 1906. B. 357. L. 2; 6) Žinios apie katalikų kunigus, baustus už priešvalstybinę veiklą 1905–1910 m. // Rusijos valstybinis istorijos archyvas. F. 821. Ap. 150. B. 251 (nenumuruota).

Valdžiai nusikaltusių kunigų sąrašas galėtų būti žymiai ilgesnis. Visų pirma, jame nėra Seinų vyskupijos kunigų*, nors tarp archyvinių dokumentų rasta lentelių (tiesa, juodraštinų ir fragmentiškų), rodančių, kad aktyviausiai 1906 m. veikė būtent Kauno gubernijos dvasininkai (žr. 2 ir 3 lenteles).

Kitas argumentas, rodantis, kad sąrašas galėtų būti didesnis, yra ta aplinkybė, kad Rusijos valdžios pareigūnams buvo labai sunku surinkti ar patikrinti žinias apie katalikų kunigų „nusikaltimus“, – parapijiečiai savo ganytojams būdavo visiškai lojalūs, o vietos stačiatikiai ir žydai dažniausiai vengdavo liudyti prieš ar įduoti katalikų dvasininkus³⁷. Vis dėlto net ir dvigubai ilgesnis sąrašas apimtų tik maždaug 1/8 dalį to meto Lietuvos kunigų. Lentelės duomenys rodo, kad daugiau kaip trečdalis jų buvo vyresniosios kartos (jeigu tarsime, kad jaunajai kartai priklausė J. Tumo, Justino Staugaičio kartos kunigai, gimę po 1865 m., taigi per revoliuciją turėję ne daugiau kaip 40 metų). Žemaičių vyskupijoje jaunųjų kunigų buvo beveik tiek pat kaip ir vyresniosios kartos (maždaug 305 ir 290). Kaip matyti iš valdžios inkriminuojamų „nusikaltimų“, dauguma kunigų kėlė tautinius reikalavimus: sulietuvinti mokyklas, savivaldos įstaigas, teismus, panaikinti valstybines alkoholio parduotuves (monopolius) ir panašius. Kai kurie (P. Birutavičius, K. Kiršinas, J. Paliukas, A. Petrusis, L. Špakevičius) revoliucinį žmonių aktyvumą norėjo panaudoti katalikybės pozicijoms stiprinti – agitavo susigrąžinti stačiatikių užimtas bažnyčias ir vienuolynus. Tik keli kunigai (L. Rekašius, J. Sakalauskas, J. Sruoga, P. Vaitiekūnas) pateko į sąrašus dėl „nusikalstamų“ socialinių ir politinių reikalavimų.

2 lentelė**. Šiaurės Vakarų krašto kunigai, įvykdę priešvalstybinius nusikaltimus 1905–1910 m.

Metai/ Gubernija	1905	1906	1907	1908	1909	1910
Vilniaus	1	1	6	1	1	–
Kauno	–	38	2	1	4	–
Gardino	–	1	7	2	3	–

3 lentelė**. Šiaurės Vakarų krašto kunigai, nusikaltę įstatymams ir potvarkiams 1905–1910 m.

Metai / Gubernija	1905	1906	1907	1908	1909	1910
Vilniaus	–	1	2	2	–	–
Kauno	–	3	–	–	–	–
Gardino	1	2	3	1	2	–

*Į sąrašą įtrauktas vien aukščiau išnašoje minėtas Mažojo Plocko vikaras P. Pašukanis. – *Aut.*

**Lentelės skelbiamos iš Rusijos valstybinio istorijos archyvo. F. 321. Ap. 150. B. 251 (nenumeruota).

Koks buvo kunigų revoliucionierių likimas? Literatūroje neretai teigiama, kad malšinant revoliuciją daug kunigų buvo įkalinta, ištremta, iškilnota iš parapijų, daugelis vengdami bausmių emigravo į JAV³⁸. Tokie teiginiai, be abejonės, gerokai perdėti. Iš sąrašė (1 lentelė) vardijamų kunigų šeši: J. Eidimtas, V. Kemėšis, K. Marma, J. Šnapštys, J. Tumas, P. Venckavičius buvo apkaltinti valstybiniais nusikaltimais. Jie buvo suimti (vėliau už užstatus paleisti) ir tardomi. Tačiau 1906 m. dėl ilgo susirašinėjimo tarp Vilniaus generalgubernatoriaus, Kauno gubernatoriaus, Vidaus reikalų ministerijos (Sankt Peterburge) ir Žemaičių vyskupo M. Paliulionio iš pradžių atrode pavojingi „nusikaltimai“ neteko aktualumo. 1906 m. lapkričio 17 d. rašte vidaus reikalų ministrui generalgubernatorius generolas leitenantas K. Kšivickis, motyvuodamas tuo, kad tuo metu „tarp katalikų dvasininkų ne tik nepastebimas revoliucinis judėjimas, bet, atvirkščiai, beveik visų jų veiksmai pasikeitė į paramą vyriausybei slopinant šį judėjimą ir įveikiant socialistinius mokymus“, taip pat tuo, kad kaltieji patraukti atsakomybėn, dauguma kitų perkelti ir nebeturi kenksmingos įtakos tų vietovių gyventojams, pasiūlė nutraukti kunigų bylas⁴⁰.

Taigi Vidaus reikalų ministerija 1905–1906 m. nepasinaudojo teise atleisti kunigus iš pareigų, nors „nusikaltėlių“ sąrašą turėjo. Kraštutinių priemonių neprovokavo vysk. M. Paliulionio pozicija, – jis skubiai išskėlė maištingiausius kunigus į kitas parapijas, nors apskritai perkelta mažiau nei pusė minėto sąrašo kunigų. Vis dėlto 1905 ir 1906 m. perkeltų į kitas parapijas kunigų buvo gerokai daugiau negu kitais metais. 1907 m., „Directorium horarum canonicarum et misarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi“ duomenimis, 43 kunigai dirbo savo parapijose nuo 1903 m., 57 – nuo 1904 m., 72 – nuo 1905 m. ir net 141 jose atsidūrė 1906 m.⁴¹. Galbūt vyskupas iš anksto neutralizavo potencialius maištininkus. Nepažinodami naujos vietovės žmonių ir užsiėmę persikraustymo bei įsikūrimo rūpesčiais, kunigai negalėjo aktyviai dalyvauti politinėje veikloje. Daugelio jų nuotaikas 1906 m. pradžioje atspindi J. Tumo laiškas A. Dambrauskui: „Agitacija prieš Seimą, dar didesnė agitacija po Seimui, kurią labai plačiai vedžiau po visą apylinkę, kaipo Kr[ikščionis]–Dem[okratas]–Tautietis, kilę paskui persekiojimai, slapstymas, audiencija pas gubernatorių, persikėlimas į Sidabravą, tardytojo tyrinėjimas mano veikimo, administratiiviškas išmetimas iš Sidabravo ir užgynimas gyventi visame Panevėžio pavieta, dabar licitacija [t.y. turto išpardavimas. – R.L.], siuntinėjimas po kelis daiktus už 14 mylių į Stakius-Pamituvę, rodos, gana, kad visą sielą galėtų prislėgti“⁴².

Turimais duomenimis, nei vienas kunigas už dalyvavimą revoliucijoje nebuvo nuteistas kalėti ar ištremtas, nei vienas neemigravo. Tiesa, kai kurie atsidūrė nelietuviškose kitų gubernijų parapijose (pvz., J. Paliukas – Kuršo, A. Petrusis – Minsko gubernijoje) ar, kaip J. Tumas, net kelis kartus turėjo kraustytis vis į naują vietą.

Kokias pozicijas per revoliuciją užėmė kiti kunigai? Apie dvidešimtį kunigų (Kupiškio kleboną Stanislovą Janulevičių, Anykščių kleboną Juozapą Vembrę, Kavarsko kleboną Petrą Vanagą, Gižų kleboną Lukošių Staugaitį, Krekenavos kleboną Boleslovą Baroną, Pabiržės kleboną J. Šnapštį, Žemalės administratorių Klemensą Dockevičių, Pajevonio administratorių Antaną Staniulį, Pašvitinio kleboną Zenoną Živatkauską, Marijampolės kleboną Vincą Senką, Pakuonio kleboną Juozapą Beinoravičių, taip pat Troškūnų, Leckavos, Kalnalės, Zapyškio, Rozalimo kunigus⁴³) socialdemokratų spauda kaltino agitacija prieš socialistus ir net išdavystėmis. Tokiomis informacijomis socialdemokratai pirmiausia siekė sukompromituoti vadinamąjį klasinį priešą, pavojingą savo įtaka. Dėl nepritarimo socialdemokratų agitacijai buvo puolami net kunigai – aktyvūs tautinės revoliucijos veikėjai. Antai J. Šnapštys (poetas Margalis) Pabiržėje atsidūrė iš Akmenės, kur caro kariuomenės skrajojančiojo būrio buvo sulaikytas ir nugabentas į Kauną, jam pateiktas kaltinimas priešvalstybine veikla (žr. 1 lentelę). Daug triukšmo LSDP veikėjai kėlė dėl kun. Konstantino Olšausko veiklos, kaltino jį ir jo vadovaujamos Šv. Juozapo katalikų darbininkų draugijos narius bendradarbiavimu su gubernatūra bei policija, revoliucinių darbininkų įdavinėjimu žandarams. Vėliau, jau nepriklausomoje Lietuvoje, per teismą buvo įrodyta, kad šie kaltinimai – nepagrįsti⁴⁴.

Kaip svarus Katalikų bažnyčios ir caro valdžios bendradarbiavimo įrodymas kairiojoje ir marksistinėje literatūroje dažnai kartojami faktai apie vyskupų ir kunigų apdovanojimą Rusijos ordinais⁴⁵. Aukštieji katalikų dvasininkai XIX–XX a. būdavo apdovojami Šv. Onos, Šv. Vladimiro ir Šv. Stanislovo ordinais, o parapijų kunigai – dažniausiai tik pinigų sumomis iš specialiųjų generalgubernatūros fondų. Nors oficiali pristatymo apdovanojimui formulė pabrėžė ypatingus apdovanojamojo nuopelnus vyriausybei, tačiau XX a. pradžioje ši procedūra bažnytinių švenčių progomis jau buvo virtusi rutinine. Vietos valdininkams ne taip lengva būdavo surasti apdovanotinų kunigų. Berods, nė vienam aukštesnio laipsnio Lietuvos katalikų dvasininkui, net penketą metų tremtyje išbuvusiam A. Dambrauskui, nepavyko išvengti ordinų. Jie buvo tarsi savotiškas pareigybės atributas.

Krikščionių demokratų atsišaukimai

1905–1906 m. krikščionys demokratai išleido 6 atsišaukimus, iš kurių tik du įtraukti į Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografiją“⁴⁶, todėl čia reikėtų juos nuodugniau apibūdinti.

Atsišaukimai buvo išspausdinti, berods, Kaune ir Seinuose. Autorystės vėliau niekas neprišėmė. Iš tiesų, atsišaukimai pasirašyti šiek tiek skirtingai: „Lietuvos Katalikų demokratų“ (atsišaukimas „Lietuviai, reikalaukime lietuviškųjų mokyklų!“), „Krikščioniškai katalikiškos demokratijos“ („Gerieji dar-

bai socialistų“), „Lietuvos krikščioniškos demokratiškos partijos“ („Užkvietimas į katalikiškai visuomenišką darbą“), „Krikščioniškosios Demokratijos“ („Žadamoji socialistų liuosybė“). Nėvienodi parašai rodo, kad šie atsišaukimai buvo skirtingų autorių parašyti. Vis dėlto jie buvo krikščionių demokratų srovės balsas.

Dauguma atsišaukimų buvo išspausdinti 1906 m. pradžioje Seinuose pradėjusioje veikti kunigų Juozapo Laukaičio, Vinco Dvaranausko ir Jurgio Narjausko įkurtos leidybinės bendrovės spaustuvėje. Tiesa, Barbora Vileišytė į šios spaustuvės leidinių bibliografiją įtraukė tik du: „Gerieji darbai socialistų“ ir „Šalyn, socialistai-demokratai, šalyn!“⁴⁷. Pastarasis, mano nuomone, buvo išleistas vienu metu su „Velnias pasirodė socialistams“, nes abu šie atsišaukimai kartu pateko į žandarų rankas 1906 m. vasario viduryje, kai vieną naktį buvo išmėtyti Kalvarijos miesto aikštėje⁴⁸. Gali būti, kad jie buvo inspiruoti prelado J. Antanavičiaus, nes savo drastiškumu prilygsta jo aplinkraščio tonui. Vargu ar jie pasiekė norimą efektą, nes, šiaip ar taip, socialistai kovojo su nekenčiamu caro valdžia. Tokie atsišaukimai buvo nemalonūs ir radikaliems krikščionims demokratams. Antai J. Tumas 1907 m. pradžioje nurodė, kad atsišaukimus išleido ne partija, bet pavieniai organizatoriai, kuriems ir turi tekti visa atsakomybė⁴⁹.

Seinuose dienos šviesa greičiausiai išvydo ir atsišaukimas „Žadamoji socialistų liuosybė“ (jame minimi šio krašto įvykiai, tekstas išliko tarp kun. Jono Reitelaičio dokumentų). Jis rodo, kad tarp krikščionių demokratų buvo ir lanktesnės pozicijos šalininkų, nepametusių iš akių tikrųjų revoliucijos tikslų. Nors ir čia socialdemokratams kaltinami ginkluotais jiems nepatinkančių kunigų užpuolimais, tačiau neatsisakoma bendros kovos prieš valdžią: „Iškelkite grynai tautiško veikimo vėliavą, o visi prieš ją priklaupsime, visi apie ją susipulkuosime! Visi, išvien eidami, visų nekenčiamąją valdžią boikotuosime, visi stengsimės ją išvengti. Tik vardan tėvynės labo nespjaukite į brangiausią mūsų tautos idealą – tikėjimą!“⁵⁰.

L. Sabaliūno apskaičiavimu, LSDP 1905–1906 m. išleido 18 atsišaukimų, kuriuose Bažnyčios minėjimo dažnumas – tik 1,3 proc. (50% neutraliame ir 50% negatyviame kontekste), o dvasininkijos – 1,1 proc. (atitinkamai 12,5% ir 87,5%)⁵¹. Krikščionių demokratų atsišaukimų turinio analizė pateikia priešingą vaizdą: pusė jų skirta vien socialistų kritikai, vartojant gana drastišką retoriką ir siužetus (socialistai ugnimi ir plėšimais kovoja prieš visas valdžias, kunigus ir Bažnyčią, neigia nuosavybę, konstituciją, respubliką ir pan.). Jiems nesvetima viena kita pasitikėjimo valdžia frazė. Politiniai priešininkai kritikuojami ir dar dviejuose atsišaukimuose, bet gerokai nuosaikiau. Taigi krikščionių demokratų atsišaukimuose socialdemokratų paminėjimo dažnumas – 83 proc. ir 100 proc. negatyviame kontekste.

Dviejuose krikščionių demokratų atsišaukimuose rašoma apie valdžios boikotą. Vienas jų („Lietuviai, reikalaujame lietuviškųjų mokyklų!“) agituoja boi-

kotuoti rusiškas mokyklas. Jis išspausdintas 1905 m., nes buvo dalijamas Didžiajame Vilniaus Seime⁵². „Užkvietimas į katalikiškai visuomenišką darbą“ – vienintelis atsišaukimas, skirtas rinkimų agitacijai. Jis 1906 m. sausio 16 d. išspausdintas Kaune ir sankcionuotas cenzūros, nors jos priežiūra tuo metu buvo visiškai menka. Jo leidėjas, kun. P. Vilūno tvirtinimu, buvo „Nedėldienio skaitymas“⁵³, taigi autorius tikriausiai – to savaitraščio redaktorius kun. Domininkas Tumėnas. Atsišaukimas skirtas rinkimų kampanijai į Pirmąją Valstybės Dūmą. Jame trumpai dėstoma LKDP programa, pažymint, kad skirtingai nuo socialistų ji nori ne griauti, bet „be prievartos ir priespaudos viską atnaujinti ir ištobulinti“⁵⁴.

Krikščionių demokratų atsišaukimai, taip pat 1906 m. pasirodžiusios pirmosios prieš socialistus nukreiptos brošiūrėlės, publikacijos katalikiškoje periodikoje rodo, kad tautiniai revoliucijos tikslai nepajėgė konsoliduoti Lietuvos politinių jėgų. Iš dviejų blogybių – caro valdžios ir socialistų kurstomos revoliucijos – kunigams (su retomis išimtimis) didesnė atrodė revoliucija. Tuo tarpu tenka pripažinti, kad katalikiškai lietuvių tautai šis pasaulėžiūros kazusas nebuvo toks problemiškas. Revoliucijos mastas rodo, kad žmonės nesiejo savo politinių pažiūrų su asmeniniu religingumu. Bažnyčios autoritetas sumažėjo: Valstybės Dūmos rinkimuose katalikai valstiečiai blokavosi su žydais ir rinko kairiųjų kandidatus. Krizei įveikti prireikė ne vienerių atkaklaus darbo metų.

Išvados

1905 m. gruodžio 3 d. enciklikoje „Rusijos imperijai pavaldžiūs Lenkijos arkivyskupui ir vyskupams“ popiežius Pijus X nurodė, kad Katalikų bažnyčia neturi rūpėti politika, o vien sielų gelbėjimas amžinybei, nors ten pat popiežius ragino slopinti įsiau drinusias aistras. Taigi revoliucijos metais pastoraciniai ir politiniai dalykai susikirto. Valdžia Bažnyčia skyrė moralinio tramdytojo vaidmenį, kurį ji iš esmės atliko ir savo autoritetu kovojo prieš socialdemokratų bei liberalų ideologiją bei revoliucinę taktiką. Per tautinę revoliuciją pastarosios politinės jėgos veikė labai pozityviai. Katalikų bažnyčia, neturėdama laikotarpio radikalumą ir tautos lūkesčius atitinkančios programos, oponavo joms ir gerokai susilpnino savo politinę įtaką. Bažnyčios ir tautinių revoliucijos siekių priešpriešą šiek tiek švelnino palyginti nedaugelio kunigų priešvalstybinė veikla, agitacija už Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų įgyvendinimą.

Savarankišką Rusijos valdžiai opozicinę politinę jėgą, vienijančią katalikus tikėjimo pagrindu ir radikalių reformų programa, 1905–1906 m. mėgino įkurti Vilniaus vyskupas E. Ropp'as. Deja, jo įsteigta Lietuvos ir Baltarusijos konstitucinė katalikų partija buvo svetima lietuvių atgimimo dvasiai, Lietuvoje neturėjo perspektyvų ir vaidino labai destruktivyvų vaidmenį. Kaip tik dėl jos Lietuvos vyskupai per aukščiausią tautinės revoliucijos pakilimą neleido lietu-

viams krikščionims demokratams pradėti politinės veiklos su savarankiška programa.

Revoliucija sukėlė Bažnyčios autoriteto krizę ir paskatino kunigus plačiai veikti. Tos visuomeninės veiklos sritis vėlgi lėmė tautinės revoliucijos laimėjimai ir rezultatai. Tiek revoliucija, tiek kunigijos veikla po jos paspartino Lietuvos Katalikų bažnyčios sulietuvėjimą.

¹Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. V., 1992. T. 1. P. 333–390; Rømer M. Litwa. Lwów, 1908. S. 339–436; P. 1905 m. revoliucija Lietuvoj. Kunigė rol´ 1905 m. revoliucijoj // Mūsų skardas. K., 1926. P. 12–23.

²Kapsukas V. Veidmainių darbai. V., 1961. P. 27–41; Girdzijauskienė P. 1905–1907 metų revoliucija Lietuvoje. V., 1955. P. 28; Lauraitis V. Katalikų bažnyčia ir revoliucinių socialdemokratų kova prieš ją Lietuvoje 1905–1907 metais (ist. m. kand. dis.) // Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB). F. 76. Ds. 1980.

³Kairys S. Lietuva budo. New York, 1957. P. 361–362; Kairys S. Tau, Lietuva. Boston, 1964. P. 137–148, 158–167; Kairys S. Vilniaus Seimas // Kultūra. 1930. Nr. 12. P. 612–624; Grinius K. Atsiminimai ir mintys. Chicago, 1962. T. 2. P. 105–252; Bielinis K. Penktieji metai. New York, 1959. P. 389–408 ir kt.

⁴Pauliukonis P. Penktieji metai atsiminimų įvykių šviesoje // Aidai. 1963. Nr. 1. P. 29–33; Pauliukonis P. Dr. K. Griniaus atsiminimai ir mintys // Aidai. 1964. Nr. 5. P. 237–241; Būčys P. Kunigų lietuviškumas ir bedievybė Lietuvoje // Tėvynės sargas. 1949. T. 2. Nr. 1. P. 22–45.

⁵Šaulys K. Iš atsiminimų apie krikščioniškąją demokratiją Lietuvoje // Tėvynės sargas. 1948. Nr. 4. P. 258–260; Steponavičius A. Tėvynėje ir pasaulyje. Brooklyn, 1962. P. 69–70; Pauliukonis P. Dr. K. Griniaus atsiminimai ir mintys // P. 240.

⁶Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje // Tėvynės sargas. 1954. Nr. 1. P. 29; Gražūnas A. Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje // Tėvynės sargas. 1988. Nr. 1. P. 16–17; Kasulaitis A.V. Lithuanian Christian Democracy. Chicago, 1976. P. 62–63.

⁷Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje // Tėvynės sargas. 1954. Nr. 1. P. 22.

⁸Gaidys A. Lietuvių krikščionių demokratų partijos kūrimosi aplinkybės (1905–1907 m.) // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. V., 1991. T. 3. P. 152.

⁹Motieka E. Didysis Vilniaus Seimas (humanitarinių mokslų srities ist. krypties daktaro dis., naudotasi rankraščiu). P. 180, 182, 329–330.

¹⁰Pauliukonis P. Penktieji metai atsiminimų įvykių šviesoje // Aidai. 1963. T. 1. P. 30; Pauliukonis P. Dr. K. Griniaus atsiminimai ir mintys. P. 240.

¹¹Tyla A. 1905 metų revoliucija Lietuvos kaime. V., 1968. P. 81; Motieka E. Min. dis. P. 221, 326.

¹²Šermukšnė [V. Didžiulytė]. Revoliucija ir kunigai. V., 1906. P. 21–24; P. 1905 m. revoliucija Lietuvoj. Kunigų rolė 1905 m. revoliucijoj. P. 21–22; Kapsukas V. Min. veik. P. 32–34; Bielinis K. Min. veik. P. 397–398.

¹³Gaidys A. Min. str. P. 157.

¹⁴Motieka E. Min. dis. P. 194, 330, 338.

¹⁵Rømer M. Op. cit. P. 415; Čepėnas P. Min. veik. P. 384–385.

¹⁶Gaigalaitė A. Klerikalizmas Lietuvoje. 1917–1940. V., 1970. P. 26.

¹⁷Sabalūnas L. Lithuanian social-democracy in perspective. 1893–1914. London, 1990. P. 63, 68, 75.

¹⁸Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. V., 1965. T. 2. P. 361.

¹⁹ Miečislovas Leonardas iš Dievo mielaširdystės ir Apaštoliško Sosto mylistos Žemaičių vyskupas... // Nedėldienio skaitymas. 1906. Nr. 10. P. 1–3; Eduardas Baronas de Ropp iš Dievo mylistos ir Svventojo Sosto valios Vilniaus vyskupas... // Ten pat. Nr. 11. P. 1–3.

²⁰ Č e p è n a s P. Min. veik. P. 384.

²¹ Царизм в борьбе с революцией 1905–1907 гг.: Сб. документов. Москва, 1936. С. 152, 250.

²² Sanctissimi Domini Nostri Pii Divina Providentia Papae X Epistola ad archiepiscopum et episcopos Poloniae quae Russico imperio paret. Romae, MDCCCV. P. 10 (priešašas).

²³ Vilniaus generalgubernatoriaus 1905 11 23, Kauno gubernatoriaus 1905 11 18 raštai vysk. M. Paliulioniui // LVIA. F. 696. Ap. 2. B. 327. L. 140, 143; M a t u l a i t i s K.A. Sukilimas Sūduvoje 1905–1906 metais // Tautos praeitis. 1967. T. 2, kn. 3–4. P. 265–266.

²⁴ I k s [J. B a s a n a v i č i u s]. Kauno atstovų rinkimai // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 62.

²⁵ J u r k o w s k i R. Stronnicwo Konstytucyjno-Katolickie na Litwie i Białorusi w 1906 r. // Acta Baltico-Slavica. Warszawa, 1987. T. 18. S. 111.

²⁶ Edward Baron de Ropp z łaski Boskiej... // LVIA. F. 696. Ap. 2. B. 329. L. 103–104.

²⁷ M a t u l a i t i s K.A. Min. str. P. 266.

²⁸ Č e p è n a s P. Min. veik. P. 385.

²⁹ 1905 09 19 vysk. M. Paliulionio slaptas aplinkraštis dvasiškiėjai // LVIA. F. 696. Ap. 2. B. 327 L. 16.

³⁰ Č e p è n a s P. Min. veik. P. 345; M o t i e k a E. Min. dis. L. 248; Č e g i n s k a s K. J. Didysis Vilniaus Seimas ir demokratinės minties raida Lietuvoje. Lampertheim, 1986. P. 124.

³¹ B ū č y s P. Šį tą prisimenant iš Didžiojo Vilniaus Seimo // Tėvynės sargas. 1948. Nr. 4. P. 255.

³² T o t o r a i t i s J. Pirmasis lietuvių susivažiavimas Vilniuje // Lietuvos valstybinis archyvas. F. 1674. Ap. 3. B. 16. L. 12.

³³ [T o t o r a i t i s J.] Pirmas lietuvių seimas Vilniuje // Žvaigždė. 1906. Nr. 1. P. 1.

³⁴ T o t o r a i t i s J. Min. dok. L. 13.

³⁵ D r u s k i u s [A. D a m b r a u s k a s]. Kruvina revoliucija ar ramus kultūros darbas? K., 1906. P. 8.

³⁶ Vilniaus generalgubernatoriaus 1906 05 10 raštas vidaus reikalų ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 125. B. 3250. L. 29.

³⁷ Vilniaus gubernatoriaus 1906 04 07 raštas Vilniaus gubernatoriui // LVIA. F. 378. Ap. 114. BS. 1906. B. 357. L. 5.

³⁸ M. K r p . ir A. B. [M. K r u p a v i č i u s ir ?] Krikščionys demokratai Lietuvoje // Lietuvių enciklopedija. Boston, 1958. T. 13. P. 107; S t e p o n a v i č i u s A. Min. veik. P. 69.

³⁹ Vidaus reikalų ministerijos Kitatikijų departamento 1906 06 23 raštas Vilniaus generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. Ap. 114. BS. 1906. B. 355. L. 27.

⁴⁰ Vilniaus generalgubernatoriaus 1906 11 17 raštas vidaus reikalų ministrui // RVIA. F. 821. Ap. 125. B. 3250. L. 43.

⁴¹ Directorium horarum canonicarum et misarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in annum Domini Communem MCMVII. Vilnae, 1906. P. 182–204.

⁴² J. Tumo 1906 03 22 laiškas A. Dambrauskui // VUB. F. 1. E. 118. L. 63.

⁴³ L a u r a i t i s V. Min. dis. L. 73–75; 1905 m. revoliucija Lietuvoj. Kunigų rolė 1905 m. revoliucijoj. P. 19–20; B i e l i n i s K. Min. veik. P. 402–404; Революция 1905–1907 гг. в Литве: Документы и материалы. Вильнюс, 1961. С. 406, 407.

⁴⁴ B i r ž i š k a M. Lietuvių tautos kelias. Los Angeles, 1953. T. 2. P. 137–138.

⁴⁵ L a u r a i t i s V. Min. dis. L. 76.

⁴⁶ B i r ž i š k a V. Lietuvių bibliografija. K., 1939. D. 4, t. 2. Eil. 6150, 6445.

⁴⁷Vileišytė B. Kultūrinė Seinų spaustuvės veikla // Lietuvos Katalikų Mokslų Akademijos metraštis. Roma, 1968. T. 4. P. 136–137.

⁴⁸Kalvarijos apskrities žandarų viršininko 1906 02 14 raštas Suvalkų gubernatoriui // LVIA. F. 1010. Ap. 1. B. 1837. L. 2.

⁴⁹Tumasa J. Lietuvių Krikščionių-Demokratų veiksmas // Draugija. 1907. Nr. 3. P. 258.

⁵⁰Žadamoji socialistų liuosybė // VUB. F. 102. B. 1023. L. 1.

⁵¹Sabalionas L. Min. veik. P. 68.

⁵²[Totoraitis J.] Pirmas lietuvių seimas Vilniuje. P. 1.

⁵³Kun. P.V-nas [P. Vilionas]. Visuomenės veikėjų katalikų darbas Lietuvoje // Vilniaus žinios. 1906. Nr. 157.

⁵⁴Užkvietimas į katalikiškai visuomenišką darbą // Šiaulių „Aušros“ muziejus. J–R 1544. GEK 16582.

Gauta 1995 m. vasario mėn.

Summary

REGINA LAUKAITYTĖ

LITHUANIAN CATHOLIC CLERGY IN THE REVOLUTION OF 1905–1906

In the revolution of 1905–1906 the authorities assigned the Catholic Church the role of moral tamer which it actually played using its prestige in the fight against the socialdemocratic and liberal ideology and revolutionary tactics. At the considered time the latter political forces played a positive role in the national revolution but the Church opposition (without a reasonable program conforming with the radical spirit of the time and nation's expectations) weakened their political influence. The Church collision with the national aspirations of the revolution was to some extent amortized by participation of some priests (in the Ministry of Internal affairs 50 names of priests were known who took part in the anti-state activity) in the revolution and their propaganda for putting into practice the decisions of the Great Vilnius Seimas.

In 1905–1906 Vilnius bishop E. Ropp made an attempt to create an independent political force uniting catholics on the religious ground and the program of radical reforms. Unfortunately, the constitutional catholic party founded by him was alien to Lithuanian spirit of revival, had no future and played a very destructive role because in the culmination of national revolution it smothered the appearance of Lithuanian christian democrats on the political scene with an independent program.

The revolution entailing the crisis of the Church gave an incentive to clergy for wide activity in the fields which were predetermined by the achievements and consequences of the revolution.

This brought the only possible result: complete lithuanization of the Lithuanian Catholic Church.